

**OFFICIAL PRESS RELEASE**

24 Sanuali 2020

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 21 'o Sanuali 2020, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku māmālie ange 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika' 'i he ofi ki he faka'osinga 'o e ta'u 2019. Na'e hā mahino eni 'i he holo 'a e uta atu ki muli 'o e ngoue' 'i he māhina 'o Nōvema 2019 'aki 'a e toni 'e 411.3 (peseti 'e 12.5), 'o fenāpasi eni mo e holo 'a e pa'anga hū mai mei hono uta atu ki muli 'a e ngoue', kae pehē ki he faka'osinga ko ia 'o e fa'ahita'u utu 'o e hina'. Ka neongo ia, na'e fetō'aki pē 'a e ola ia 'o e ngaahi ngāue 'i he sekitoa fakatupu koloa' mo e ngaahi ngāue'. Na'e kake hake 'a e lahi 'o e ngaahi nō 'oku tuku atu ki he sekitoa ngaahi fiema'u faka'api' (utility) mo e langa fale', ka e holo 'a e nō ki he ngaahi ngāue fa'u koloa' (manufacturing). Na'e hiki hake 'a e lahi 'o e ngaahi koniteina na'e lesisita' 'aki 'a e koniteina 'e 238 (peseti 'e 26.7) 'i he māhina 'o Nōvema 2019, kae holo 'a e tokolahi 'o e kau folau mei tu'apule'anga ne tū'uta mai ki Tonga' ni 'aki 'a e kau pāsese 'e 446 (peseti 'e 4.9), 'o fakatatau ki he holo 'a e lahi 'o e ngaahi vakapuna ne tū'uta mai ki Tongan' ni he lolotonga 'o e māhina'. 'I he taimi tatau, na'e holo hifo mo e pa'anga hū mai mei he kau fefolau'aki' 'aki 'a e \$1.7 miliona (peseti 'e 13.6). Na'e toe holo pē foki 'a e lahi 'o e ngaahi me'alele na'e lesisita' 'aki 'a e me'alele 'e 47 (peseti 'e 15.9). Makatu'unga pea mei he kei hoko atu pē 'a e mafola e mahaki misele' 'i he māhina Nōvema 2019, na'e fakanounou pē 'a e ngaahi katoanga lahi ne 'osi fokotu'utu'u ke fakahoko' pea kaniseli atu mo e ngaahi katoanga 'e ni'ihī, 'o kau pē mo ia ki he holo 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua'.

'Oku fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē, 'o pou pou ki ai 'a e mālohi fe'unga á e ivi 'o 'enau pa'anga ngāue', pehē ki he 'enau ngaahi tupu' (profits). Na'e hiki 'a e lahi 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio), mei he peseti 'e 79.1 ki he peseti 'e 81.2 'i Nōvema 2019, 'o makatu'unga mei' he lahi ange 'a e ngaahi nō kuo tuku atu', kae holo 'o e fakahū pa'anga'. 'Oku mā'olunga hake eni 'i he peseti 'e 80 kuo tu'utu'uni 'e he Pangikē Pule'. Kaekehe, 'oku kei toe lahi pē 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē, 'a ia 'oku malava ke hokohoko atu pē 'a hono nō atu ki tu'a. Na'e hokohoko atu pē mo e holo 'a e 'avalisi 'a e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) ki he he māhina' 'aki 'a e poini 'e 1.9, mo e ta'u' 'aki 'a e poini 'e 9.6 ki he peseti 'e 6.02. Na'e makatu'unga eni mei he holo 'a e totongi tupu 'i he nō (lending rates) mo e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (deposit rates).

Na'e kake si'i hake 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'aki 'a e \$0.2 miliona ki he \$489.5 miliona (fe'unga mo e māhina 'e 7.8 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli). 'I he lolotonga 'o e ta'u, na'e kake 'a e pa'anga talifaki 'i muli' 'aki 'a e \$20.9 miliona, tupu pea mei' he lahi 'a e ngaahi pa'anga hū mai ki he tokoni fakapatiseti 'a e pule'anga' mo e pa'anga tokoni ki he ngaahi poloseki'.

Na'e holo 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalukufua' 'i Nōvema 2019 'aki 'a e peseti 'e 0.5 makatu'unga mei he holo fakatou'osi 'a e ngaahi totongi koloa fakalotofonua' mo e ngaahi totongi koloa hū mai mei muli'. Ko e holo 'i he totongi koloa fakalotofonua' mo e koloa hū mai' na'e lahilahi pē ki he koloa me'akai'. 'I he vakai ki he tu'unga fakata'u', 'oku kei ma'ulalo pē 'a e tu'unga hikihi 'o e totongi koloa' 'i Nōvema 2019 'a ia na'e tupu peseti 'e 0.1, 'o fakahoa ki he tupu peseti 'e 0.2 'i 'Okatopa 2019, mo e tupu peseti 'e 6.5 'i Nōvema 2018. Ko e tu'unga ma'ulalo ko eni' 'oku tupu ia mei he holo 'a e ngaahi totongi koloa fakalotofonua' neongo 'a e hiki 'a e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli'.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e māmālie ange 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u vave mai' makatu'unga 'i he ngaahi fakamatala fakamuimuitaha 'oku ne tānaki'. Kaekehe, 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaki 'i he tu'unga 'o e 'ea' pea mo e fetō'aki 'a e tu'unga faka'ekonōmika fakamamani lahi'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki ko e hikihi 'i he totongi koloa' 'e 'ikai ma'olunga ange he peseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē mo 'enau ngaahi ngāue'.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue ke faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke pou pou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Ikai ngata ai', ka 'oku tokanga aipē 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to